

Pre pozitívne riešenie celého radu problémov, ktoré sa vynorili po uvedení sociológie do života, je potrebná predovšetkým odborná pripravenosť adeptov, ďalej si treba ujasniť predmet a metódu danej disciplíny, šírku úloh, ktoré môže a musí riešiť atď. Záujem o sociológiu je na Slovensku veľký. Plne to potvrdil i nedávno sa konajúci seminár *O poslaní a úlohách marxistickej sociológie* v Smoleniciach. Snaha a záujem sú iba predpokladom. Podstatné v každej práci je maximálna informovanosť a znalosť vecí. Tu musí pomôcť predovšetkým prekladová a pôvodná literatúra. A tej je absolútny nedostatok. Okrem článkov v Otázkach marxistickej filozofie a celého radu článkov vo *Filosofickom časopise* máme iba jedinú prácu s. Rožina,¹ ktorá (dnes to už možno povedať) nesplnila očakávanie. Z toho dôvodu vítame snahu vydavateľstiev (Osveta, VPL), ktoré pripravujú niekoľko prác poľských autorov. Mimoriadne vhodne sa pripravuje práca poľského filozofa-sociológa J. J. Wiatra.² Táto práca splnila v Poľsku svoje poslanie. Možno očakávať, že podobne splní svoju úlohu aj u nás, i keď vyjde s dvojročným oneskorením.

Hneď na začiatku treba pripomenúť, že práca je určená čo najširšiemu okruhu čitateľov. Teda nielen tým, ktorí by sa špeciálne zaoberali sociológiou. Z tohto adresovania práce vyplýva i jej charakter, štýl, akým je napísaná. Je prístupný a zrozumiteľný. Nejde o prácu systematickú. Autor sa snaží obznámiť čitateľa predovšetkým s tou problematikou historického materializmu a sociológie, ktorá vzbudila v poslednom období mimoriadnu pozornosť a stala sa predmetom mnohých plodných diskusií. Pritom Wiatr celý rad problémov iba nastoľuje, ukazuje, v čom spočívajú, ale nepodrobuje ich vyčerpávajúcej analýze. Pri rozoberaní jednotlivých problémov širšieho záberu veľmi vydarenou formou stručne informuje čitateľa o histórii tohto problému, o jeho genéze, o postupe pokusov jeho riešenia. Čitateľ získava plas-

tickú predstavu o tom, v akej spoločenskej situácii problém vznikol, kto a ako ho riešil, aké je riešenie, resp. aké sú názory o probléme v súčasnej buržoáznej sociológii i ako rieši problém súčasná marxistická sociológia. Tento postup mu umožňuje zoznámiť čitateľa nielen s názormi súčasných marxistických filozofov a, samozrejme, aj klasikov, ale i so všetkým cenným a pozitívnym, čo priniesla súčasná i minulé buržoázna sociológia na Západe. Wiatr, podávajúc názory buržoázných sociológov, dôsledne zachováva zásadu, že tieto názory v dostatočnej miere a šírke nielen vkladá a rozoberá, ale i cituje. Vďaka tomu nájde čitateľ v bohatom odkazovom a vysvetľujúcom aparáte cenný materiál a bibliografiu k rozoberanému problému.

Práca má päť kapitol. No i tak ju možno podľa nášho názoru zhruba rozdeliť na dve časti. Do prvej časti patrí prvá kapitola *Predmet a charakter sociológie*.

V tejto kapitole bude čitateľa zaujímať predovšetkým to, ako autor vymedzuje predmet sociológie, ako určuje jej vzťah k spoločenskej filozofii a k ostatným spoločenským vedám (histórii, politickej ekonómii, etnografii, demografii, sociálnej psychológii). Svoje vymedzenie predmetu marxistickej sociológie ukazuje na pozadí názoru nemarxistickej sociológie (americká), ktorá definuje sociológiu ako „vedu o štruktúre a fungovaní spoločenských skupín“.³

Wiatr uvádza takúto definíciu: „Sociológia je veda o zákonoch štruktúry a vývoja spoločnosti.“ Jeho vymedzenie sa odlišuje aj od Schaffovho: „Úlohou vedy o spoločnosti, tzv. sociológie, je výskum a určovanie zákonov vývoja spoločenského

¹ Rožin, *Úvod do marxistickej sociológie*. VPL 1963.

² J. J. Wiatr, *Poznámky o historickom materializme a sociológii*, Książka i Wiedza 1962.

³ R. Freedman, A. H. Haxley, W. S. Landecker, H. M. Miner, *Principles of Sociology*, New York 1952, 12.

života“⁴ aj od Langeho: „Pod sociológiou rozumieme vedu o zákonoch vznikajúcich vývojom ľudských skupín“⁵. Autor potom spresňuje to, čo rozumie pod „zákonmi vývoja“ a „zákonmi štruktúry“.

Zaujímavé je určovanie odlišnosti predmetu sociológie od predmetu spoločenských vied. Všimnime si špeciálne dve — politickú ekonómiu a históriu.

V odlišení od väčšiny spoločenských vied — politickej ekonómie, psychológie, demografie, etnografie a pod. — neskúma sociológia vzťahy, ktoré vládnu v jednej oblasti spoločenského života, ale vzťahy zákonitých závislostí medzi rôznymi oblasťami spoločenského života. Napríklad ak sa politická ekonómia zaujíma o vzťahy, ktoré určujú vplyv vývoja výrobných síl na výrobné vzťahy, tak úlohou sociológie je určiť pôvod zmien vo výrobných silách, výrobných vzťahoch i v nadstavbe, teda určiť celosť skutočných príčin rôznych stránok spoločenského života. Sociológia je preto celková, samostatná veda, zovšeobecňujúca rôzne aspekty vedenia o spoločnosti. V tejto svojej funkcii, ako všeobecná teória štruktúry a spoločnosti vývoja, stáva sa sociológia mostom medzi rôznymi špeciálnymi spoločenskými vedami; môže poskytovať určitú metodologickú pomoc.

Niekoľko doplnkových úvah si vynucuje problém vzťahu sociológie k histórii. Obe tieto vedy — na rozdiel od iných vied o spoločnosti — sa nezaobierajú jednou stránkou spoločenského života, ale procesom vývoja spoločnosti ako celku. Rozdiel medzi sociológiou a históriou netkvie preto v predmete bádania, ale v spôsobe prístupu k tomuto predmetu. Rovnako historik i sociológ sa zaujímajú o všeobecné, stále druhy spoločenských javov, rovnako zisťujú zákony tohto vývoja. Ale historik skúma predovšetkým konkrétne spoločenské javy, konkrétne formy, v ktorých sa spoločenský vývoj realizuje, zatiaľ čo sociológ využíva materiál histórie na získanie základov pre zovšeobecnenia, pre odkrytie zákonov tohto vývoja. Úloha opisu a analýzy jednotlivých, individuálnych spoločenských javov patrí

viac historikovi. (a takisto predstaviteľom mnohých iných spoločenských vied) než sociológovi. Treba jednako pripomenúť, že tento rozdiel nie je dnes už taký výrazný ako kedysi. Sociologický prístup poznačuje čoraz častejšie prácu historika, a naopak, veľa sociológov považuje svoju vedu za historickú disciplínu.⁶

Wiatr upozorňuje už v úvode na dvojakú stránku sociológie. Sociológia je podľa neho na jednej strane empirickou vedou, „t. j. takou, ktorá hromadí fakty alebo sa opiera o vedecké fakty zhromaždené inými vedami. Nezávisle od prijatej techniky má sociológia empirický charakter vtedy, ak sa opiera o analýzu zistiteľných faktov. Protikladom takto pochopenej empirickej sociológie je napr. spoločenská filozofia, ktorá — ako sme už uviedli — vynáša svoje závery a postuláty zo všeobecných filozofických téz, používajúc fakty ako ilustráciu“. Na druhej strane je sociológia teoretickou vedou a vtedy ju „jednotlivý materiál — vlastný alebo poskytnutý niekým iným — zaujíma iba natolko, nakoľko sa stáva základom pre teoretické závery. Takéto chápanie metód sociológie sa zásadne odlišuje od chápania rozšíreného v súčasnej pozitivistickej sociológii, ktorá je často ochotná obmedziť sa iba na hromadenie faktov a rezignuje neraz pred teoretickými zovšeobecneniami“⁷.

Potom Wiatr ukazuje na konkrétnych prípadoch, ako pri skúmaní spoločenskej skutočnosti výber procedúr a techník závisí od charakteru problému, od skúma-

⁴ A. Schaff, *Úvod do teórie marxizmu*, Warszawa 1948, 171.

⁵ O. Lange, *Politická ekonómia* (Všeobecné problémy), Warszawa 1959, 24.

⁶ J. J. Wiatr, c. d., 22—23.

⁷ J. J. Wiatr, c. d., 26—27. V tejto súvislosti treba upozorniť na to, že v súčasnom období prichádza na Západe (predovšetkým v Taliansku) k zmenám v tom zmysle, že sociológovia začínajú v čoraz väčšej miere porušovať „tabu“ a privádzajú svoju prácu ďaleko za hromadenie faktov v smere teoretických zovšeobecnení.

ného predmetu ako aj od teoretického stanoviska vedca. Je potrebné si uvedomiť, že prehľad metód, ktoré autor podáva (historická metóda, štatistická metóda, monografická metóda, metóda zúčastneného pozorovania, metóda zvláštnych dokumentov, sondáž názorov), nemá inú úlohu, ako dať istú potrebnú všeobecnú orientáciu po výskumnej výzbroji sociológa.

V ďalšej podkapitole — *Jednotlivé sociológie* — rozoberá také otázky, ako je úloha jednotlivých sociologických výskumov, tvorenie prameňov a predovšetkým otázka „ploského empirizmu“.

Rozvoj jednotlivých sociológií robí v súčasnej dobe nemalé ťažkosti pri vypracovaní všeobecného prehľadu týchto disciplín. Wiatr sa o to pokúša. Svoju koncepciu vypracúva a zdôvodňuje na základe konfrontácie s koncepciou UNESCO a talianskych filozofov (Filippo Barbano a Mario Viterbi). V poslednej časti prvej kapitoly sa Wiatr venuje otázke použitia jednotlivých sociológií a pritom zdôrazňuje: „Jednotlivá sociológia (alebo radšej jednotlivé zvláštne sociológie) rozvíja sa viac pod vplyvom bezprostrednej praktickej potreby než z aspektu požiadaviek všeobecného vývoja teórie.⁸ Pritom, samozrejme, veľmi záleží, akou oblasťou sa daná sociológia zaoberá. Sociológia má podľa Wiatra dve praktické funkcie (ako každá spoločenská veda): technickú a humanisticko-ideologickú. *Technická* funkcia plní úlohu pri riadení spoločenského života ako pomocník riadiacich orgánov spoločnosti. *Humanisticko-ideologická* funkcia spočíva v objasňovaní spoločenských problémov, ktoré sú každodennou starosťou človeka, a v rozbíjaní mýtov o skutočnosti. Tieto dve funkcie sociológie, samozrejme, nevyčerpávajú jej zaangažovanie. Ide tu predovšetkým o otázku sociológie ako teoretickej vedy o spoločnosti. Touto stránkou sa autor zaoberá v ostatných kapitolách — v druhej časti práce. Pritom so zjavným zámerom, podľa pripisovanej dôležitosti, vyberá problémy, ktoré majú charakter teoretický a ideologický. Mimoriadna hodnota druhej časti je

v tom, že sa autorovi podarilo ukázať, ako je nutné mať jasno v teórii a ako toto teoretické stanovisko ovplyvňuje postoj a postup pri práci na konkrétnom výskume.

Už v úvode sme upozornili na to, že práca zhromažďuje nesmierne množstvo problémov. Pozoruhodné je, že napriek tomu nestráca na prehľadnosti a jasnosti. Práve naopak. Tak v kapitole *Teória spoločenského vývoja a koncepcia spoločenských zmien* rieši také otázky, ako je historický pokrok, spoločenská zmena, mechanizmus spoločenského vývoja, zákon záväzného súladu výrobných síl a výrobných vzťahov, úloha ideí v spoločenskom vývoji, úloha prežitkov v historickom vývoji, problém prenosu ideí, triedny boj ako činiteľ spoločenského vývoja, spoločenská stratifikácia. Pri otázke spoločenskej stratifikácie považujeme za správne pozastaviť sa. Wiatr hovorí: „Nestotožňujem sa s názorom, že problém spoločenskej stratifikácie je pseudoprotblémom, ktorý má v nemarxistickej sociológii zmysel iba ako reakcia na marxistickú teóriu tried, ale vraj pre marxistickú sociológiu nemá význam. Nesúdim, že by tak bolo, lebo okrem triednej štruktúry a na jej základe existujúcich rozdielov existuje tak objektívne, ako aj subjektívne spoločenské postavenie, odlišujúce sa na základe materiálneho polozenia, politického postavenia alebo prestíže.“

Skúmanie týchto problémov je zdôvodnené nielen vedecky, ale priamo je nutné tam, kde analýza triednych rozdielov nevyčerpáva problém.⁸

V štvrtej kapitole *Teória spoločenského vedomia a ideológie a výskum postojov a názorov* sústreďuje sa autor na to, čo prináša marxistická teória spoločenského vedomia pre štúdium ľudských postojov a názorov. Problém vzťahu sociológie a spoločenskej psychológie je jedným z tých problémov, ktoré nedajú spať predovšetkým psychológom. Wiatr upozorňuje, že vymedzenie hraníc medzi spoločenskou psychológiou a sociológiou nebude také ostré.

⁸ J. J. Wiatr, c. d., 57.

Teda obdobne ako pri ostatných spoločenskovedných disciplínach. Rozdiel nevidí ani tak v predmete, ako skôr v spôsobe bádania. Psychológia koniec koncov musí v určitom zmysle plniť úlohu pri budovaní všeobecnej sociologickej teórie. Táto jej úloha je, samozrejme, ovplyvnená tým, či chápeme psychologický prístup k analýze skutočnosti za doplnkový alebo za základný.

Dnes, najmä na Západe, používajú sa metódy výskumu verejnej mienky s takým istým výsledkom, ako sa používa napr. v lekárstve röntgen. Wiatr uvádza zaujímavý príklad z volieb prezidenta v USA roku 1960 (Kennedy — Nixon). Predpoveď, ktorú dal Gallupov ústav, bola naprosto presná. O užitočnosti výskumov verejnej mienky dnes už nieto sporu. Posledná kapitola *Historický materializmus a podmienky socialistickej spoločnosti* je totožná už s publikovaným článkom v Sociologických štúdiách (1961), č. 1. Stredobodom tejto partie je predovšetkým snaha o príspevanie k riešeniu otázky, na ktorú, ako uvádza, je i dnes v marxistickej so-

ciologickej literatúre nedostatok zreteľných odpovedí. „Je to predovšetkým otázka upotrebitelnosti teórie historického materializmu v socialistických spoločenských podmienkach, v spoločnostiach, ktoré už zlikvidovali kapitalistické výrobné vzťahy a tvoria socialistický systém.“⁹

V závere tejto kapitoly a celej práce autor zhrňuje: „Uzavierajúc možno tvrdiť, že historický materializmus musí podliehať ďalšiemu vývoju, verifikácii, obohateniu a modifikácii vo svetle nových podmienok socialistickej spoločnosti. Iba potom sa stane v týchto podmienkach vedecky adekvátnym objasnením spoločenského vývoja, ktorého jadrom a podstatou je množstvo sociologických výskumov.“¹⁰

Autor sa snaží svojím prístupom k nastoleným otázkam vzbudiť záujem a vyvolať diskusiu. Dúfajme, že myšlienky, ktoré zhrnul do tejto rozsahom síce nevelkej, ale obsahom bohatej práce, budú pôsobiť v tomto smere i u nás. Bolo by to potrebné.

L. Macháček

O PROBLÉME KULTÚRY A KULTÚRNEJ REVOLÚCIE

Kultúrna revolúcia je zložitý spoločenský proces. Prebieha vo všetkých typoch sociálnych revolúcií. Napísať serióznú vedeckú prácu na túto tému je veľmi náročná a zodpovedná úloha i požiadavka spoločnosti. Preto nám prichodí s uspokojením uvítať publikáciu Márie Hulákovovej *O kultúre a kultúrnej revolúci*, ktorá sa nedávno objavila na našom knižnom trhu.¹

Autorka je vedená snahou synteticky spracovať teoretické otázky kultúrnej revolúcie. Postupuje od abstraktného ku konkrétnemu, od všeobecnejšieho k menej všeobecnému. Tento zámer nie je však vždy s úspechom a v zhode s logickou dôslednosťou realizovaný. Ide predovšetkým o druhú časť I. kapitoly (*Materiálna a duchovná kultúra*), kde sa jednotlivé otázky

prelínajú. Napriek týmto nedostatkom má publikácia veľa pozitívnych stránok.

Prínos práce spočíva v tom, že sa opiera o bohatý faktový materiál. Na základe analýzy domácej a zahraničnej literatúry sa mnohé podnetné myšlienky tvorivým spôsobom ďalej rozvíjajú. Škoda, že autorka už nemohla, resp. nestačila preštudovať nové publikácie. Ide predovšetkým o prácu autorov M. P. Kima a V. Strukova *Kultúra a rozvoj osobnosti za komunizmu*, o dielo kolektívu sovietskych autorov *Ot*

⁹ J. J. Wiatr, c. d., 176.

¹⁰ J. J. Wiatr, c. d., 198.

¹ M. Huláková, *O kultúre a kultúrnej revolúci*, Nakladatelství politické literatury, Praha 1963.